

DOI: <https://dx.doi.org/10.21784/2021.008>
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-8664-7627>

ŻANETA GLOGOWSKA

młodszy wychowawca w Bydgoskim Zespole Placówek
Opiekuńczo-Wychowawczych w Bydgoszczy.

Nauczanie zdalne w dobie pandemii koronawirusa SARS-CoV-2 – perspektywa nauczycielska

**Distance learning in the time of the SARS-CoV-2 coronavirus pandemic –
teacher's perspective**

Streszczenie

Nauczanie zdalne należy do specyficznych form kształtowania sfery intelektualnej osobowości człowieka, które wymaga od nauczających określonych umiejętności z zakresu nowoczesnych technologii informatycznych.

W czasie pandemii koronawirusa SARS-CoV-2 status nauczania zdalnego wzrósł do wyłączności w obszarze edukacji, został narzucony i całkowicie zastąpił nauczanie tradycyjne. Nauczyciele szkół podstawowych i ponadpodstawowych musieli dostosować swoje umiejętności i kompetencje z zakresu metodyki tego nauczania dla narzuconych, niejednorodnych zdalnych form kształcenia. Dotychczas nauczanie zdalne było domeną doszkalających form kształcenia i było dedykowane osobom dorosłym rozwijającym swoje kompetencje na rynku pracy.

W 2020 roku w odpowiedzi na narastające trudności nauczycieli w polskich szkołach podstawowych i ponadpodstawowych zostało przeprowadzonych kilka niezależnych badań diagnozujących problematykę związaną z nauczaniem zdalnym. W artykule, na podstawie wybranych raportów z badań, zaprezentowano wnioski odnoszące się wyłącznie do perspektywy nauczycieli. Ukazano pozytywne, jak i negatywne aspekty związane z nauczaniem zdalnym w opinii tej grupy zawodowej. Analiza tychże raportów pozwoliła natomiast na wyłonienie propozycji rozwiązań, które mogłyby zostać wdrożone do systemu szkolnictwa w celu usprawnienia wciąż trwającego nauczania

zdalnego w polskich szkołach. Okres pandemii może nieść za sobą szanse na to, że w przyszłości nauczanie zdalne będzie alternatywą dla tradycyjnej edukacji.

Słowa kluczowe: pedagogika mediów, e-learning, nauczanie zdalne, nauczyciele.

Abstract

E-learning belongs to the specific forms of shaping the intellectual sphere of the human personality, which requires from teachers to have specific skills in the field of modern information technologies.

During the SARS-Co-V-2 coronavirus pandemic, the status of distance learning increased to exclusivity in the area of education, it has been imposed and completely replaced classroom education. Primary and secondary school teachers had to adapt their skills and competences in the field of classroom teaching methodology for the imposed, non-uniform remote forms of education. The e-learning has been so far the domain of additional forms of education and it has been dedicated to adults developing their competences on the labour market.

In 2020, in response to the increasing difficulties of teachers in Polish primary and secondary schools, several independent studies were conducted to diagnose the issues related to e-learning. The article, based on selected research reports, presents conclusions relating only to the perspective of teachers. Both positive and negative aspects related to e-learning were presented in the opinion of this professional group. On the other hand, the analysis of these reports made it possible to select proposals of solutions that could be implemented in the education system in order to improve the ongoing distance learning in Polish schools. When the pandemic situation changes, there is a chance that one day distance learning will be an alternative to classroom learning.

Key words: media pedagogy, e-learning, distance learning, teachers.

Wprowadzenie

Pandemia koronawirusa SARS-CoV-2, postawiła całe społeczeństwo przed wieloma trudnymi wyzwaniami. Jedną z grup społecznych, która w sferze zawodowej musiała dostosować się do dużych zmian, byli nauczyciele. Lekcje zdalne w polskich szkołach zaczęły obowiązywać już w roku szkolnym 2019/2020. W dniu 12 marca 2020 roku Minister Edukacji Narodowej ogłosił pierwsze Rozporządzenie o zawieszaniu zajęć dydaktyczno-wychowawczych w formie tradycyjnej w całej Polsce¹.

¹ Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 11 marca 2020 r. w sprawie czasowego ograniczenia funkcjonowania jednostek systemu oświaty w związku z zapobieganiem, przeciwdziałaniem i zwalczaniem COVID-19 (Dz. U. 2020 poz. 410).

Początkowo planowano powrót uczniów do szkół 25 marca². Jednakże sytuacja pandemiczna w Polsce wymusiła na decydentach przedłużenie zawieszenia zajęć tradycyjnych. Dzieci i młodzież powracały do placówek etapami. 25 maja 2020 roku uczniowie szkół podstawowych w klasach I-III, mieli możliwość powrotu do szkół, a także uczniowie szkół średnich od 1 czerwca 2020 roku, w przypadku, gdy uczęszczali na zajęcia z zakresu praktycznej nauki zawodu³. Pozostała część uczniów nie wróciła już do szkoły, co oznaczało, że nauczanie zdalne obowiązywało do końca roku szkolnego 2019/2020, czyli do 28 czerwca 2020 roku⁴.

W kolejnym roku szkolnym (2020/2021) edukacja w formie tradycyjnej nie trwała zbyt długo. W Rozporządzeniu Ministra Edukacji i Nauki z dnia 23 października 2020 r. zmieniającego Rozporządzenie w czasie czasowego ograniczenia funkcjonowania jednostek systemu oświaty w związku z zapobieganiem, przeciwdziałaniem i zwalczaniem COVID-19, ustalono, że uczniowie klas IV-VIII szkół podstawowych, a także wszystkich klas szkół ponadpodstawowych, słuchacze placówek kształcenia ustawicznego oraz centrów kształcenia zawodowego kontynuują naukę zdalną⁵.

² Ibidem.

³ Komunikat Departamentu Informacji i Promocji Ministerstwa Edukacji Narodowej z 13 maja 2020r., „Co ze szkołami do wakacji”, http://sp1ledziny.edu.pl/wp-content/uploads/2020/05/kalendarz-zmian-w-szkolach_komunikat-men.pdf?fbclid=IwAR20FX27EpK0DaBeWBBwJfvl7B8nRjNz-F-dCdq3XFrF9281dE2hZPuXwiQ [dostęp: 09.02.2021].

⁴ Nowelizacja Rozporządzenia Ministra Edukacji Narodowej z dnia 11 marca 2020 r. w sprawie czasowego ograniczenia funkcjonowania jednostek systemu oświaty w związku z zapobieganiem, przeciwdziałaniem i zwalczaniem COVID-19 (Dz. U. poz. 410, z późn. zm.) wydane na podstawie upoważnienia zawartego w art. 30b ustawy z dnia 14 grudnia 2016 r. – Prawo oświatowe (Dz. U. z 2020 r. poz. 910), wprowadzonego art. 28 ustawy z dnia 2 marca 2020 r. o szczególnych rozwiązaniach związanych z zapobieganiem, przeciwdziałaniem i zwalczaniem COVID-19, innych chorób zakaźnych oraz wywołanych nimi sytuacji kryzysowych (Dz. U. poz. 374, z późn. zm.).

⁵ Rozporządzenie Ministra Edukacji i Nauki z dnia 23 października 2020 r. zmieniające rozporządzenie w sprawie czasowego ograniczenia funkcjonowania jednostek systemu oświaty w związku z zapobieganiem, przeciwdziałaniem i zwalczaniem COVID-19 (Dz. U. 2020 poz. 1870).

Zasady te weszły w życie 26 października 2020 roku i miały trwać do 8 listopada tego roku⁶. Niestety, 4 listopada 2020 roku, Premier Mateusz Morawiecki na konferencji ogłosił, że z uwagi na znaczny wzrost zachorowań, przedłuża się okres nauczania zdalnego dla uczniów tych klas, a także obejmie się nim klasy I-III szkół podstawowych⁷.

Celem rozważań jest przedstawienie kwestii związanych z nauczaniem na odległość w okresie dość szczególnym dla współczesnego człowieka, a mianowicie pandemii koronawirusa SARS-CoV-2. Treści ukazane w artykule koncentrują się wokół wyników badań empirycznych, zaprezentowanych w dotychczasowych, wybranych raportach z badań. Przedstawione rozważania oparte są na analizie danych dotyczących nauczania zdalnego z perspektywy nauczycieli jako osób bezpośrednio zaangażowanych w tę formę aktywności pedagogicznej.

Artykuł składa się z czterech części, które są poprzedzone wprowadzeniem. W pierwszej części zatytułowanej „Istota nauczania zdalnego” zostanie przedstawiona jego charakterystyka. Kolejna część odnosi się do założeń metodologicznych. Następnie zostanie zaprezentowana analiza i interpretacja danych empirycznych zastanych. Ostatnią część stanowią wnioski z przeprowadzonych badań.

Istota nauczania zdalnego

Nauczanie zdalne „znajduje właściwe sobie miejsce w pedagogice mediów (pedagogice medialnej). Pedagogika ta koncentruje się m.in. wokół kształtowania kompetencji, wśród których najbardziej pożądanymi są te, które związane są z posługiwaniem się nowoczesnymi mediami⁸”. Obszar zainteresowań pedagogiki medialnej również dotyczy „zjawisk, które mają związek z bezpośrednim i wtórnym oddziaływaniem

⁶ Ibidem.

⁷ Rozporządzenie Ministra Edukacji i Nauki z dnia 5 listopada 2020r. zmieniające rozporządzenie w sprawie czasowego ograniczenia funkcjonowania jednostek systemu oświaty w związku z zapobieganiem, przeciwdziałaniem i zwalczaniem COVID-19, na podstawie art.30b ustawy z dnia 14 grudnia 2016r. – Prawo oświatowe (Dz. U. z 2020r. poz. 910 i 1378).

⁸ B. Urbanek, *Media w edukacji*, Szczecin 2013, s. 11-12.

mediów, z wszystkimi formami, konfiguracjami tego kontaktu, a także tymi, które wynikają ze zmian środowiska życia zaistniałych pod wpływem mediów i rozwoju technologii informacyjno-komunikacyjnych⁹. Celem pedagogiki medialnej jest „udzielenie odpowiedzi na fundamentalne pytania związane z funkcjonowaniem człowieka w świecie mediów oraz wypracowanie sposobów poznania mechanizmów odbioru i oddziaływania mediów na jednostkę i szerzej – na grupy społeczne”¹⁰.

„Praktyczną stroną pedagogiki medialnej jest edukacja medialna”¹¹, która „oznacza kształcenie w dziedzinie mediów w celu zrozumienia ich natury i oddziaływania oraz racjonalnego, i efektywnego ich wykorzystania w sytuacjach dydaktycznych, i wychowawczych”¹². Media wykorzystywane w ten sposób są obecnie użytkowane na wiele sposobów, począwszy od prowadzenia zajęć poprzez korespondencje, video rozmowy, przy pomocy poczty elektronicznej, po zastosowanie nowoczesnych platform edukacyjnych, np. Platforma Moodle, Microsoft Teams, BigBlueButton. Edukacja medialna „jest interdyscyplinarną dziedziną wiedzy teoretycznej i stosowanej, przy czym ta pierwsza (teoria) inspirowuje rozwiązania dydaktyczne i psychoedukacyjne, a praktyka życia codziennego i wyzwania współczesności związane m.in. z dynamicznym rozwojem mediów, motywują do nieustannych badań i tworzenia coraz bardziej nowoczesnych modeli i strategii kształcenia”¹³.

W czasie trwającej pandemii posługiwanie się mediami, jako narzędziami pracy jest w szkolnictwie powszechne i narzucone prawnie zgodnie z obostrzeniami w Polsce. Nauczyciele swoją aktywność zawodową obecnie przenieśli z formy tradycyjnej na zdalną. Przekazują oni

⁹ W. Osmańska- Furmanek, M. Furmanek, *Pedagogika mediów*, [w:] B. Śliwerski (red), *Pedagogika. Podręcznik akademicki, TOM 3: Subdyscypliny wiedzy pedagogicznej*, Gdańsk 2006, s. 296.

¹⁰ B. Siemieniecki (red), *Przedmiot i zadania mediów w edukacji*, [w] B. Siemieniecki *Pedagogika medialna, Podręcznik akademicki, TOM 1*, Warszawa 2007, s.148.

¹¹ Ibidem, s.298.

¹² M. Juszczyk, *Edukacja na odległość, Kodyfikacja pojęć, reguł i procesów*, Toruń 2002, s. 17.

¹³ A. Ogonowska, *Współczesna edukacja medialna: teoria i rzeczywistość*, Kraków 2013, s. 10.

wiedzę uczniom, jak już wcześniej wspomniano, poprzez różne platformy edukacyjne. Można przyjąć, że e-learning, stał się częścią przestrzeni edukacyjnej nauczycieli i uczniów. Stanowi on podstawę, dzięki której nauczyciele, mają możliwość, chociaż po części, odwzorować model tradycyjnego nauczania¹⁴, przekazując wiedzę online.

„Udział Internetu w edukacji współczesnego człowieka (zarówno sformalizowanej, jak i niesformalizowanej) jest szeroki i występuje w wielu kontekstach”¹⁵. W przypadku nauczania zdalnego jest to kontekst nauczania-uczenia się. W publikacjach spotkać można „różne określenia bliskoznaczne e-learningu”¹⁶ takie jak: kształcenie na odległość, e-kształcenie, e-edukacja, edukacja zdalna, nauczanie na odległość, nauczanie zdalne, edukacja wirtualna, rapid e-learning, b-learning”¹⁷. W artykule przyjęto używanie tych określeń zamiennie.

Proces dydaktyczny w e-learningu „nie różni się w dużej mierze od procesu dydaktycznego realizowanego w trybie tradycyjnym. Jednakże tym, co czyni go specyficznym, jest forma organizacyjna¹⁸, która wpły-

¹⁴ Tradycyjny model nauczania charakteryzuje się wieloma cechami, które można odnieść do nauczania zdalnego tj. metody nauczania i uczenia się (opowiadanie, opis, wykład, dyskusja, pogadanka), tłumaczenie uczniom różnego rodzaju zagadnień dzięki tablicom interaktywnym, nauczyciele także wykorzystują w trakcie nauczania zdalnego wcześniej stosowane na zajęciach w szkole nowoczesne narzędzia cyfrowe: Kahoot!, Padlet, Pinterest, Jigsaw Planet, LearningApps, Google Docs, Prezi, Storyboard That, Bubbl, White Board, Quizizz. Wzbogacają swoje zajęcia o filmy edukacyjne, odtwarzanie muzyki (co również miało miejsce, gdy lekcje odbywały się w szkole). Obecność uczniów jest weryfikowana tak, jak to miało miejsce, gdy uczniowie odbywali zajęcia w szkole (obecnie poprzez, chociażby wysłanie kciuka na czacie, czy zgłoszenie się poprzez odpowiedź przez mikrofon, pokazanie się na kamerce).

¹⁵ B. Szmigielska, *Internet jako środowisko edukacyjne*, [w:] B. Szmigielska (red.), *Psychologiczne konteksty internetu*, Kraków 2009, s. 15.

¹⁶ E-learning to wszelkie działania wspierające proces szkolenia, wykorzystujące technologie teleinformatyczne za M. Hyla, *Przewodnik po e-learningu*, Kraków 2005, s. 19.

¹⁷ Ibidem, s. 12.

¹⁸ Odpowiada za sposób organizowania pracy dydaktycznej, określa jak organizować tę pracę w odniesieniu do tego, kto, gdzie, kiedy i po co ma być przedmiotem kształcenia. Istnieją czynniki, które wpływają na dobór form organizacyjnych tj. cele i zadania kształcenia, czas pracy, miejsce pracy, liczba uczniów, wyposażenie szkoły w środki dydaktyczne, właściwości przedmiotu nauczania. W trakcie zdalnego nauczania na organizację pracy złożyły się takie czynniki jak: czas i miejsce pracy, metodyka pracy na lekcji, zmieniły się narzędzia dydaktyczne, inaczej skupia się uwagę uczniów.

wa na wszystkie jego pozostałe elementy składowe, a także kształtuje relację jego podmiotów¹⁹. Relacje te obecnie ograniczają się zazwyczaj do rozmów za pomocą kontaktu korespondencyjnego (e-maile), czaty, video-konferencji. „Wymiar pedagogiczny e-learningu wiąże się z odpowiedzią na pytanie: jak efektywnie kształcić z wykorzystaniem najnowszych technologii informatycznych”²⁰.

Uważam, że obecna sytuacja spowodowała, że o e-kształceniu będzie się mówiło coraz częściej, zostanie ono z nami na dłuższy czas (zarówno w teorii i praktyce). Może być również w przyszłości alternatywą dla tradycyjnego nauczania, które opiera się na kontakcie bezpośrednim w relacji nauczyciel-uczeń. Bardzo ważne jest, aby powstawało jak najwięcej badań związanych z e-kształceniem, ze względu na to, aby dopracowywać, rozwijać, poszukiwać stron pozytywnych i niwelować negatywne strony tej formy nauczania.

Założenia metodologiczne

Głównym celem podjętych badań było wyłonienie na podstawie analizy wybranych ogólnopolskich raportów dotyczących zdalnego nauczania w Polsce w czasie pandemii pozytywnych, jak i negatywnych stron tej formy nauczania z perspektywy nauczycieli. Istotnym było również wskazanie praktycznych implikacji dla funkcjonowania szkół w tym czasie. Z tego też względu za główną metodę badawczą przyjąłam analizę wtórną danych zastanych. „Analiza wtórna w naukach społecznych jest takim sposobem prowadzenia czynności badawczych, który polega na ponownym analizowaniu danych surowych, zastanych i uprzednio zarchiwizowanych oraz zebranych przez innych autorów w ramach prymarnych projektów badawczych”²¹. Analizy wtórne pro-

¹⁹ K. Mikołajczyk, *Specyfika procesu dydaktycznego w e-learningu na przykładzie wykładów online w SGH. Publikacja pokonferencyjna E-learning narzędzia i praktyka*, Warszawa 2012, s. 1.

²⁰ Ibidem, s. 11-14.

²¹ B. Borowska-Beszta, U. Bartnikowska, K. Ćwirynkało, „Analiza wtórna jakościowa danych zastanych, przegląd założeń teoretycznych i aplikacji metodologicznych”, *Jakościowe Badania Pedagogiczne*, 2017, TOM II, nr 1, s. 6, <https://wnus.edu.pl/jbp/pl/issue/499/article/8203/> [dostęp: 04.02.2021].

wadzi się również jako wykorzystanie istniejących danych, aby dzięki nim znaleźć odpowiedź na inne pytanie badawcze niż te postawione w badaniach pierwotnych²².

W niniejszym projekcie analizie wtórnej poddano trzy wybrane ogólnopolskie raporty dotyczące nauczania zdalnego w czasie pandemii. Główny problem badawczy, przez pryzmat którego dokonano ponownej analizy danych wtórnych brzmi: Jakie są pozytywne i negatywne aspekty nauczania zdalnego w czasie pandemii z perspektywy nauczycieli?

Według typologii J. Heaton²³, wyróżnia się trojakię pochodzenia danych pierwotnych: formalne repozytoria, nieformalne repozytoria oraz samodzielne gromadzenie danych pierwotnych (self-collected data). W przeprowadzonym projekcie wykorzystano trzeci typ pochodzenia danych, gdyż pozwala on poddać wtórnej analizie wyniki badań pierwotnych w celu ich re-ewaluacji, lub tak jak w przypadku niniejszego projektu, w celu odpowiedzi na dodatkowe inne pytania badawcze. Wówczas badacz może skorzystać z własnych zasobów i zgromadzonych przez siebie danych²⁴. Za kryteria doboru raportów do analizy przyjęto: 1) okres prowadzonych badań przypadający na pierwszą falę pandemii, która miała miejsce w roku szkolnym 2019/2020 w semestrze drugim, 2) próbę badawczą – nauczyciele szkół podstawowych i ponadpodstawowych oraz 3) metodę badawczą – badania ilościowe z wykorzystaniem sondażu diagnostycznego. Jeden raport był uzupełniony o dane pochodzące z wywiadów z nauczycielami.

Na podstawie raportów, wyłoniłam charakterystyczne dla nich cechy, odnoszące się do nazw, autorów, terminów realizacji badań, próby badawczej oraz ich celu (Tabela 1).

²² Hinds, P. S., Vogel R. J., & Clarke-Steffen L., (1997). The possibilities and pitfalls of doing a secondary analysis of a qualitative dataset. "Qualitative Health Research", Vol. 7(3), s. 408-424

²³ Heaton, J., (2008). Secondary analysis of qualitative data : an overview. "Historical Social Research", Vol. 33, Issue 3, s. 33-45. URN: <http://nbnresolving.de/urn:nbn:de:0168-ssoar>

²⁴ B. Borowska-Beszta, U. Bartnikowska, K. Ćwirynkało, „Analiza wtórna jakościowa danych zastanych...”, op. cit. s. 11.

Tabela 1. Charakterystyka wybranych raportów z badań nad nauczaniem zdalnym w Polsce w okresie pandemii wykorzystanych do analizy wtórnej.

Nazwa raportu/ autorzy/termin realizacji badań	Próba badawcza	Cel badań
<p>Raport 1 (R1), „Nauczanie zdalne w Polsce”</p> <p>Autorzy:</p> <ul style="list-style-type: none">• Michał Amiełańczyk,• Dr Anna Michniuk,• Kamil Śliwowski. <p>Termin realizacji badań 27.04.20 – 24.05.20</p>	<p>W badaniu wzięło udział 300 nauczycieli.</p>	<p>Celem badań było ustalenie, w jaki sposób nauczyciele poradzili sobie ze zdalnym nauczaniem, na ile polskie szkoły były przygotowane do zaistniałej sytuacji, jakie problemy oraz pozytywne strony nauczania zdalnego wyodrębnili nauczyciele.</p>
<p>Raport 2 (R2) „Zdalne nauczanie a adaptacja do warunków społecznych podczas epidemii koronawirusa”.</p> <p>Autorzy:</p> <ul style="list-style-type: none">• Grzegorz Ptaszek,• Grzegorz D. Stunża,• Jacek Pyżalski,• Maciej Dębski,• Magdalena Bigaj. <p>Termin realizacji badań 12.05.20 – 12.06.20</p>	<p>W badaniu wzięło udział 671 nauczycieli.</p>	<p>Celem badań było jak najszersze spojrzenie na edukację zdalną. Skupiono się na kwestiach związanych z przygotowaniem technicznym, sposobem realizacji zajęć online, relacjach, aktywnościach podejmowanych offline i online, doświadczanych emocjach, higienie cyfrowej.</p>

<p>Raport 3 – (R3) „Edukacja zdalna w czasach COVID-19”</p> <p>Autorzy: • Marlena Plebańska, • Aleksandra Szyller, • Małgorzata Sieńczewska.</p> <p>Termin realizacji badań 04.06.20 – 15.06.20</p>	<p>W badaniu wzięło udział 2961 nauczycieli</p>	<p>Celem badań było przedstawienie sytuacji w polskich szkołach w czasach COVID-19, zdobycie informacji na temat tego, w jaki sposób przebiegała edukacja zdalna w polskich szkołach, w jaki sposób edukacja online powinna w przyszłości funkcjonować w placówkach edukacyjnych, jak przygotować się do kolejnych tego typu wyzwań, co nauczycielom i uczniom udało się osiągnąć w zakresie nauczania zdalnego, co pozostaje przedmiotem ich zadowolenia, a co należałoby usprawnić, poddać modyfikacji. Istotne było również wyciągnięcie wniosków oraz rekomendacji dotyczących działań na przyszłość w zakresie edukacji online.</p>
---	---	--

Źródło: Opracowanie własne na podstawie wybranych raportów.²⁵

W jakościowej analizie wtórnej wyróżnić można szereg kroków o charakterze proceduralnym i oceniającym. Odnoszą się one do sposobu, w jaki badacz zbiera, analizuje i interpretuje materiał badawczy

²⁵ 1. Nauczanie zdalne w Polsce, raport z badań https://drive.google.com/file/d/1ta-0zrpVdU5lrlzHhES7Tdyj_4VMxGzSe/view [dostęp: 21.11.2020].
2. Zdalne nauczanie a adaptacja do warunków społecznych w czasie epidemii koronawirusa, badanie naukowe https://zdalnenauczanie.org/wp-content/uploads/2020/10/ZDALNA-EDUKACJA_FINAL.pdf [dostęp: 21.11.2020].
3. Edukacja zdalna w czasach COVID-19, https://kometa.edu.pl/uploads/publication/941/24a2_A_a_nauczanie_zdalne_oczami_nauczycieli_i_uczniow_RAPORT.pdf?v2.8 [dostęp: 21.11.2020].

i uzależnione są od przyjętej strategii analizy wtórnej²⁶. Na potrzeby niniejszego projektu badawczego wykorzystano strategię „rozszerzenia prób badawczych” (ang. *Amplified Sampling*), która oznacza wykorzystanie i porównanie różnych odległych i teoretycznie reprezentatywnych baz danych. Do analizy raportów wykorzystano natomiast model *post factum*, zakładający analizę wtórną różnych baz danych²⁷.

Postępowanie badacza we wtórnej analizie danych jakościowych zależy zarówno od przyjętego modelu analitycznego (model *post factum*), jak i od obszaru poszukiwań badawczych (ang. *self-collected data*) oraz szczegółowych pytań badawczych. Dlatego też, na potrzeby projektu badawczego wyłoniono następujące problemy szczegółowe:

- jakie umiejętności użytkownika narzędzi e-learningowych nabyli nauczyciele?
- jaki rodzaj wsparcia dydaktycznego, otrzymali nauczyciele od dyrekcji i współpracowników?
- jak nauczyciele oceniają efektywność zdalnego nauczania?
- jak wyglądało zaangażowanie rodziców/opiekunów prawnych w proces nauczania?
- jakie wsparcie techniczne otrzymywali nauczyciele?
- jak czasochłonne było przygotowywanie się do zajęć nauczycieli?
- w jaki sposób nauczyciele oceniali efekty kształcenia?

Wskazane problemy szczegółowe przyjęły postać kategorii, przez pryzmat których dokonano wtórnej analizy danych zastanych. Z tego też względu w kolejnej części artykułu, w celu zachowania logiki wywodu, stanowiąc będą oddzielne części analizy.

²⁶ B. Borowska-Beszta, U. Bartnikowska, K. Ćwirynkało, „Analiza wtórna jakościowa danych zastanych...”, op. cit. s. 11.

²⁷ B. Borowska-Beszta, U. Bartnikowska, K. Ćwirynkało, „Analiza wtórna jakościowa danych zastanych...”, op. cit. s. 13., za: Turner, P., D., (1997). *Secondary Analysis of Qualitative Data*. Paper presented at the Annual Meeting of the American Educational Research Association (Chicago, IL, March 24-28,1997).

Nauczycielska perspektywa postrzegania nauczania zdalnego – analiza i interpretacja danych zastanych

W analizie wzięto pod uwagę pozytywne i negatywne strony nauczania zdalnego z punktu widzenia nauczycieli, które dotyczyły umiejętności użytkowania narzędzi e-learningowych, wsparcia dydaktycznego od dyrektora i współpracowników, efektywności zdalnego nauczania, zaangażowania w proces nauczania rodziców/opiekunów prawnych, wsparcia technicznego, czasu poświęcanego na przygotowywanie się nauczycieli do zajęć oraz sposobu oceniania efektów kształcenia.

Pozytywne strony zdalnego nauczania

Umiejętność użytkowania narzędzi e-learningowych

Wprowadzenie na mocy prawa w polskich szkołach formy nauczania zdalnego przyczyniło się do rozwoju umiejętności korzystania z narzędzi e-learningowych u pedagogów. Jedna z nauczycielek w raporcie R1²⁸ wskazała, że dzięki nauczaniu zdalnemu, nabrała umiejętności do tworzenia prezentacji interaktywnych, nagrywania filmów, audio, zamieszczania na portalach ćwiczeń, generowania QR kodów. W raporcie podkreślono, że pozytywną stroną nauczania zdalnego jest to, że nauczyciele poznali nowe narzędzia, które będą mieli okazje wykorzystać, gdy wrócą do nauczania w formie tradycyjnej. Dzięki nowym kompetencjom i umiejętnościom nauczyciele stworzyli nową bazę do pracy, którą będą mogli spożytkować również po powrocie do nauczania w formie tradycyjnej. Zaistniała sytuacja wymusiła na nauczycielach i uczniach korzystanie z nowoczesnych technologii.

Raport R2²⁹ podkreśla, że dzięki nauczaniu zdalnemu, wzrosła wśród nauczycieli kreatywność użytkowania narzędzi cyfrowych (nagrywanie filmów, tworzenie cyfrowych notatek), poszukiwali oni także dodatkowe

²⁸ Nauczanie zdalne w Polsce, raport z badań https://drive.google.com/file/d/1ta-0zrpVdU5lrlzHhES7Tdyj_4VMxGzSe/view [dostęp: 21.11.2020].

²⁹ Zdalne nauczanie a adaptacja do warunków społecznych w czasie epidemii koronawirusa, badanie naukowe https://zdalnenauczanie.org/wp-content/uploads/2020/10/ZDALNA-EDUKACJA_FINAL.pdf [dostęp: 21.11.2020].

informacje w różnych źródłach internetowych. Badani respondenci dzięki nauczaniu zdalnemu poznali więcej nowych, interesujących zasobów świata wirtualnego, które wykorzystują w pracy z uczniami.

Dane zaprezentowane w raporcie R3³⁰ wskazują, że pomimo początkowych trudności z użytkowaniem narzędzi cyfrowych, nauczyciele mieli możliwość poznać nowe narzędzia edukacyjne oraz zasoby cyfrowe, a nauczanie zdalne pozwoliło im na poświęcenie czasu na wykorzystanie zasobów, które dają nowoczesne technologie i narzędzia do zajęć zdalnych, które mogą stanowić bazę do dalszej pracy.

Wsparcie dydaktyczne dyrekcji i współpracowników

Na podstawie danych zawartych w raporcie R1 badani nauczyciele pozytywnie ocenili współpracę pomiędzy współpracownikami. W trudnych chwilach wymieniali się wzajemnymi doświadczeniami, szkolili się, szukali wspólnie inspiracji.

W raporcie R3 odnaleźć można także informację o wzajemnej pomocy pomiędzy nauczycielami, którzy organizowali się sami, wspierali się na forach nauczycielskich, grupach, na portalach społecznościowych. Nauczyciele posiadający większe doświadczenie informatyczne wspierali tych mniej zorientowanych dydaktyków. Wzajemnie dzielili się ogólnodostępnymi materiałami przydatnymi do prowadzenia zajęć, dyskutowali na tematy związane ze zdalnym nauczaniem, podsyłali sobie prezentacje, zapraszali na webinary.

Jeden z raportów R2 podaje odmienne dane, a mianowicie, że jedna trzecia nauczycieli zauważyła spadek kontaktów ze współpracownikami.

Efektywność zdalnego nauczania

W raporcie R1 zostało podkreślone przez jedną z nauczycielek, że niektórym uczniom zdalne nauczanie było im potrzebne, co ważne wyraziła chęć, aby po powrocie do szkół doświadczenia zebrane w trudnym czasie nie poszły na marne, a lekcje zdalne były dalej prowadzone (całkowicie bądź częściowo) dla uczniów, którzy preferują tę formę zajęć.

³⁰ Edukacja zdalna w czasach COVID-19, https://kometa.edu.pl/uploads/publication/941/24a2_A_a_nauczanie_zdalne_oczami_nauczycieli_i_uczniow_RAPORT.pdf?v2.8 [dostęp: 21.11.2020].

W tym samym raporcie przedstawiono informacje o tym, że nauczanie zdalne wiązało się z obecnością dzieci, które z przyczyn, np. chorób onkologicznych, słabej odporności, nie mogły uczestniczyć razem z koleżankami, kolegami z klasy na zajęcia, co w tej sytuacji oznaczało szanse na polepszenie relacji społecznych, możliwość tworzenia jednej zbiorowości klasowej z pozostałymi uczniami.

Kolejna pozytywna strona nauczania zdalnego na podstawie powyższego raportu związana jest przede wszystkim, ze zdobywaniem nowej wiedzy. Pandemia sprawiła, że nauczyciele zaczęli poznawać nowe narzędzia, metody, które nie tylko będzie można wykorzystywać w trakcie nauczania zdalnego, ale także po powrocie do tradycyjnej formy nauczania. Nauczyciele deklarowali chęć wykorzystywania nowo poznanych narzędzi. Edukatorzy wskazali, że zdalne nauczanie daje możliwość większej indywidualizacji w kontekście podejmowania samodzielnych wyborów optymalnej strategii uczenia się, np. wybór platformy edukacyjnej. Raport R3 pokazuje, że według nauczycieli motywacja uczniów w trakcie nauczania zdalnego i efektywność jej prowadzenia została oceniona wyżej niż dostateczna (przy czym w badaniu przyjęto skalę ocen od „1” do „5”, gdzie „1” to zdecydowany brak efektywności, a „5” to zdecydowana efektywność nauki zdalnej).

W raporcie R2 jedną z pozytywnych stron zdalnego nauczania było to, że dwukrotnie wzrosło zastosowanie przez nauczycieli metody aktywizującej – quiz online, co wiązało się z większym zaangażowaniem uczniów. Podkreślono także wzrost kreatywności nauczycieli.

Zaangażowanie w proces nauczania zdalnego rodziców/opiekunów prawnych

W raporcie R1 nauczycielka zwróciła uwagę na to, że klasa uznawana w szkole za jedną z trudniejszych klas, z konfliktowymi rodzicami, w trakcie zajęć zdalnych pracowała najlepiej. Co za tym idzie, doszło do sytuacji, w której dostrzeżono potencjał uczniów, ale także rodziców. Dane przedstawione w raporcie R3 wskazują na to, że nauczyciele zaobserwowali, duże wsparcie od rodziców, którzy mają doświadczenie informatyczne.

Odnosząc się do raportu R2 i perspektywy nauczycielskiej związanej z zaangażowaniem rodziców czy też opiekunów prawnych trudno odnaleźć pozytywne aspekty (natomiast zaangażowanie w proces nauczania zdalnego jest uwidoczniiony w wypowiedziach samych rodziców/opiekunów, przy czym ta grupa respondentów w trakcie analizy jak wcześniej wspomniano, nie została uwzględniona).

Wsparcie techniczne

Według Raportu R1 i R2, badani respondenci otrzymywali wsparcie techniczne jedynie w kontekście relacji koleżeńskich, gdzie ci bardziej doświadczeni w użytkowaniu sprzętu elektronicznego udzielali wsparcia informacyjnego. Nauczyciele w zdecydowanej większości do nauczania zdalnego w okresie pandemii wykorzystywali prywatne komputery, tablety, kamery, mikrofony itd. Ustosunkowując się do raportu R2 pozytywnym aspektem było to, że co piąty nauczyciel, który nie miał sprzętu dzięki któremu, mógł prowadzić zajęcia zdalne, miał od kogo go pożyczyć i uzyskać wsparcie.

Czas poświęcany na przygotowanie do zajęć

Raport R1 opowiadał się za sukcesem, który był okupiony ciężką pracą, wskazując dwa podejścia, które odnosiły się do czasu spędzanego z uczniami (poświęcano mniej czasu na przesyłanie materiałów, a także realizacji lekcji online w mniejszym zakresie godzin). Pozostałe raportu, nie uwzględniały tego aspektu.

Sposób oceniania efektów kształcenia

W raportach zabrakło odniesienia do kwestii ewaluacji efektów kształcenia. Badani nauczyciele nie wyrazili swojej opinii na temat pozytywnych aspektów sposobu oceniania efektów kształcenia.

Negatywne strony zdalnego nauczania

Umiejętność użytkowania narzędzi e-learningowych

Na podstawie raportu R1 można przedstawić kilka negatywnych aspektów związanych z użytkowaniem narzędzi e-learningowych. Nauczyciele nie posiadali wiedzy, według jakich kryteriów dobierać narzę-

dzia e-learningowe w procesie nauczania zdalnego. Spowodowane było to niską znajomością oferty rynkowej.

Skarżyli się na brak jednolitych wytycznych dotyczących narzędzi. Stanęli przed koniecznością samodzielnego uczenia się na błędach. Znaczna część respondentów przed pandemią koronawirusa nie prowadziła nigdy nauki zdalnej (ewentualnie przesyłali dodatkowe zasoby na dysku Google, przesyłali materiały, które miały dopełnić wiedzę uczniów np. filmy). Nauczyciele stanęli przed koniecznością podjęcia samodzielnego wyszukiwania oraz opanowania narzędzi.

W raporcie R3 również uwidoczniło brak przygotowania metodycznego, związanego z przeniesieniem z zajęć tradycyjnych na zdalne. Nauczyciele nie wiedzieli jak odpowiednio dobrać narzędzia, które posłużyć miały zdalnemu nauczaniu. Brakowało im wystarczających kompetencji cyfrowych.

Analizując raport R2 zauważyć można, że co drugi nauczyciel musiał nauczyć się obsługi dodatkowego sprzętu tj. kamera, mikrofon, słuchawki. Prawie wszyscy nauczyciele nie potrafili korzystać z takich narzędzi komunikacyjnych jak: wideo, czaty, fora dyskusyjne, platformy e-learningowe.

Wsparcie dydaktyczne od rządu, dyrekcji i współpracowników

Według raportu R1 problem stanowił brak wsparcia ze strony rządu, a także przełożonych. Pracodawcy nie zawsze gwarantowali sprzęt służbowy, nie organizowali szkoleń. Nie było wystarczającej ilości sprzętu komputerowego, drukarek, kamerek internetowych, mikrofonów. Te kwestie można połączyć z brakiem pomocy od instytucji rządowych, które nie wspierały finansowo szkół, przez co nie było środków na zakup nowych komputerów i innego dodatkowego sprzętu. Wielu szkołom brakowało odpowiedniego budżetu, który pozwoliłby na zainwestowanie w szkolenia dla nauczycieli, Brakowało także jednolitych wytycznych i rozwiązań dla wszystkich, było sporo nieprzystosowanych do potrzeb materiałów.

Problemem był także brak koordynacji odbywającej się w nowych warunkach i okolicznościach procesu dydaktycznego ze strony szkoły

(R3). Nauczyciele nie otrzymywali porad metodycznych od przełożonych, które byłyby dla nich bardzo ważne w tym trudnym czasie pandemii. Dodatkowo raport R2 wyraźnie uwzględnił, że w okresie pandemii nie zauważono podwyższenia jakości relacji pomiędzy nauczycielami a dyrekcją, jedynie nieliczne osoby wskazały takową poprawę.

Efektywność zdalnego nauczania

W raporcie R1 zwraca uwagę również fakt, że programy nauczania wymagają od nauczycieli bardzo często stosowania metod praktycznych – co wielokrotnie jest bardzo trudne przy wykorzystywaniu cyfrowych narzędzi w procesie edukacji. Wystąpił problem z doбором odpowiednich środków dydaktycznych, metod, treści. Nauczycielom było trudno przeprowadzić, niektóre tematy na lekcjach, ze względu na to, że występowały trudności w prowadzeniu zajęć praktycznych. Wskazywali, że w podstawie programowej znajdują się takie treści, które trudno jest przenieść do nauczania zdalnego. Byli to, np. nauczyciele matematyki, którzy nie mogli, tak jak w formie tradycyjnej, podejść do ucznia, pokazać mu jak prawidłowo przyłożyć ekierkę czy nauczyciele edukacji wczesnoszkolnej, którzy nie mogli zaprezentować uczniom, jak poprawnie pisać literki, jak trzymać, np. ołówek przy pisaniu. Dydaktycy często ograniczali się do przesyłania treści do przyswojenia i zadań dla uczniów, które następnie sprawdzali i odsyłali (R3). Problemy te przyczyniały się do pogorszenia samopoczucia zarówno psychicznego, jak i fizycznego, niektórym nauczycielom doskwierały także problemy psychosomatyczne, występowały objawy stanów depresyjnych (R2).

Zaangażowanie w proces nauczania zdalnego rodziców/opiekunów prawnych

Na podstawie raportu R1 problemem dla nauczycieli była presja społeczna ze strony rodziców, którzy wyrażali swoje niezadowolenie z prowadzonych przez nauczycieli zajęć, a swoją niechęć okazywali na forach dyskusyjnych w Internecie. Problem stanowił także całkowity brak kontaktu z niektórymi rodzicami. W raportach R2 i R3 nie zaprezentowano negatywnych stron zdalnego nauczania w kontekście zaan-

gażowania w proces nauczania zdalnego rodziców i opiekunów prawnych z perspektywy nauczycielskiej.

Wsparcie techniczne

W raporcie R1, R2 i R3 ukazany został problem związany ze wsparciem technicznym. Nauczyciele zazwyczaj wykorzystywali do pracy prywatne urządzenia, czy też musieli je zakupić (komputery, smartfony, mikrofony, kamery, tusze, papier, dodatkowy pakiet internetowy), przy czym nie otrzymywali zwrotów kosztów, co skutkowało naruszeniem domowego budżetu. Tylko niewielki procent korzystał ze sprzętu szkolnego, jednakże ten dostępny w szkole był niepewny, zbyt słaby. Wskazano również na problemy logistyczne związane z użytkowaniem wyposażenia dostępnego w pracowniach komputerowych szkół.

Czasochłonność na przygotowanie do zajęć

Raporty R1, R2 i R3 nawiązują do czasu na przyszykowanie się do lekcji przez nauczycieli. Odkąd rozpoczęła się edukacja zdalna, edukatorzy zaczęli poświęcać więcej czasu na przygotowanie do zajęć. Przyczyniła się do tego konieczność samodzielnego poszukiwania narzędzi do nauki zdalnej oraz ich opanowanie, zakres obowiązków poszerzony o wypełnianie dodatkowej dokumentacji (sporządzanie raportów z działań). Uwzględniono również dodatkowy nakład pracy, który w szczególności dotyczył nauczycieli informatyki (wykonywali dodatkowe zadania statutowe). Dodatkowo czas pracy zwiększył się, ponieważ niektórzy uczniowie wracali do szkół czy też potrzebowali konsultacji. Nauczanie zdalne przyczyniło się do braku czasu dla własnych rodzin nauczycieli, co skutkowało niekiedy kłopotami w życiu prywatnym, zakłóceniami dla życia rodzinnego.

Sposób oceniania efektów kształcenia

Występował także problem z ocenianiem uczniów. W raporcie R1 nauczyciele również pokładali w wątpliwość, czy uczniowie samodzielnie pracują na swoje oceny, zdobywanie wiedzy (czy nie pomagają im rodzice, czy rówieśnicy między sobą nie rozsyłają zadań, nie podpowiadają sobie, czy czasem uczniowie nie ściągają odpowiedzi z Internetu). Pojawiał się również problem, gdy nauczyciele mieli sprawdzać pracę

inne niż quizy policzalne automatycznie, ponieważ skutkowało to czasochłonnością przy sprawdzaniu. Efekty pracy zależały od zewnętrznych czynników takich jak biegłość techniczna uczniów. Niektóre zagadnienia z podstawy programowej sprawiały trudności w ocenianiu, np. źle nagrany śpiew uczniów. Od niektórych uczniów trudno było wyegzekwować jakiegokolwiek wykonane prace, z niektórymi nie było w ogóle kontaktu.

Raport R3 nie wykazał, jakie są negatywne strony sposobów oceniania efektów kształcenia (zostały wytypowane jedynie sposoby oceniania, które nie zostały ocenione pod względem negatywnych aspektów). Z kolei w raporcie R2 nie przedstawiono sposobów oceniania efektów kształcenia.

Wnioski z badań

Na podstawie rezultatów z badań zwartych w analizowanych przeze mnie raportach można mówić o wspólnych negatywnych i pozytywnych cechach zdalnego nauczania. Przede wszystkim były to kłopoty z narzędziami do nauczania zdalnego, brak wsparcia ze strony przełożonych, problemy z ocenianiem uczniów, problemy z trzymaniem się podstawy programowej ze względu na dany przedmiot, wydłużenie czasu pracy nauczycieli. Zauważyć również można samodyscyplinę nauczycieli i stałą chęć (czy też brak innych możliwości) samodoskonalenia. Nauczyciele rozwinęli swój warsztat związany z korzystaniem z nowoczesnych technologii. Poznali nowe techniki, metody prowadzenia zajęć.

Konieczność prowadzenia zajęć zdalnych przez nauczycieli, jest dużym wyzwaniem edukacyjnym. Składa się na to wiele aspektów, w których można wskazać pozytywy, jak i negatywy. Można mówić o zmaganiach i wyzwaniach, którym poddawani są codziennie nauczyciele. Zaistniała sytuacja przyczyniła się w dużej mierze do samorozwoju nauczycieli, pozyskiwania nowej wiedzy, ale też dostrzec można wiele niedociągnięć, braków, które wyłoniły się w dobie edukacji zdalnej. Dlatego też należy zastanowić się, w jaki sposób można usprawnić naukę w formie zdalnej, co dobrego wynika z tej formy nauczania, a co należy zmienić.

Warto zwrócić uwagę na to, jak ważne są szkolenia i warsztaty dla nauczycieli. Należy wskazać na potrzebę stałego rozwoju kadry pedagogicznej, zwłaszcza technologicznego oraz zastanowić się, w jaki sposób pozyskać fundusze przeznaczone na rozwój nauczycieli. Warto pamiętać o tym że, nawet jeśli pandemia się skończy, może znów za kilka miesięcy, lat wydarzyć się coś, co sprawi, że nauczanie zdalne powróci.

Aby edukacja w tej formie przebiegała sprawnie, bezproblemowo, potrzebni są wyszkoleni, zapoznani z nowymi możliwościami, metodami, technikami, platformami do nauki nauczyciele, którzy będą w stałej gotowości do nagłej zmiany. Bardzo ważne jest w tej sytuacji wsparcie ze strony przełożonych, którzy w dużej mierze są odpowiedzialni za to, jak kształtują się warunki rozwoju nauczycieli w szkołach. Istotne jest także wsparcie psychologiczne dla nauczycieli. Należy pamiętać, że na przekaz wiedzy składa się wiele czynników, a równie ważny jest stan psychiczny nauczycieli, którzy codziennie zmagają się z trudnościami w trakcie nauki zdalnej czy też tradycyjnej, począwszy od niewiedzy technologicznej do częstego braku zrozumienia ze strony rodziców uczniów, a także najbliższych, którzy są na drugim miejscu ze względu na brak czasu, a to przekłada się często na ich życie prywatne. W tym wszystkim muszą przekazywać wiedzę swoim podopiecznym i być dla nich zawsze wsparciem. Jest to dla nich trudny okres, dlatego wsparcie psychologa powinno być dostępne w każdej szkole także dla edukatorów.

Należy przemyśleć, w jaki sposób powinny być prowadzone sprawdziany, testy online, jak weryfikować, czy uczniowie pracują samodzielnie. Być może najlepszym rozwiązaniem byłyby odpowiedzi ustne, czy też testy na czas, ale tylko wtedy, gdy nauczyciel miałby możliwość obserwacji ucznia np. podczas wideo rozmowy. Tutaj pojawia się kolejny powód do przemyśleń i dyskusji – w jaki sposób zorganizować dla wszystkich nauczycieli i uczniów sprzęt komputerowy, kamerki, mikrofony? Każda szkoła powinna sama bądź z pomocą rządu zabezpieczyć się w tego rodzaju sprzęty, które byłyby dostępne do wypożyczenia na początku roku szkolnego dla uczniów, których rodzice/opiekunowie, zadeklarują brak możliwości zapewnienia dzieciom tego rodzaju sprzę-

tu (chodzi tutaj nie tylko o wypożyczenie jego na okres nauki zdalnej, ale na cały rok szkolny). Przyczyniłoby się to do wykorzystania potencjału, jaki płynie z nauczania zdalnego, a który został unaoczniony w trakcie samodoskonalenia i poszukiwania odpowiednich platform, poprzez które prowadzili zajęcia i wykorzystać w trakcie tego okresu nabytą wiedzę. Nauczyciele powinni zastanowić się, w jaki sposób mogliby dalej czerpać z mediów po powrocie do szkół, np. tworzyć quizy rozwiązywane w trakcie zajęć, zadawać zadania domowe z wykorzystaniem różnego rodzaju platform, aplikacji. Zaistniała sytuacja pokazuje także, jak kompetentni i „głodni” wiedzy są nauczyciele. Jak ważni są dla nich uczniowie, którym chcą przekazywać, jak najlepiej różnego rodzaju wiedzę. Dlatego też kadre pedagogiczną należy przez cały czas wspomagać, doceniać i dawać jej możliwość rozwoju, w każdym tego słowa znaczeniu.

Istotną kwestią, którą należy się zająć, jest pomoc uczniom i ich rodzicom/opiekunom, która zapewni komfort podczas zajęć zdalnych. Trudno oczekiwać i wymagać od uczniów, a zwłaszcza ich rodziców, aby zapewnili swoim dzieciom między innymi akcesoria komputerowe (nie wszystkich na to stać, a jak wcześniej wspomniano, nie zawsze była niesiona pomoc z jakiegokolwiek strony). Należy zastanowić się także, jakie są przyczyny nieobecności uczniów na zajęciach zdalnych, co powoduje niechęć do włączenia kamery, mikrofonu. Tak naprawdę nigdy do końca nie znamy powodów tego stanu rzeczy. Uczniowie mogą oczywiście nie mieć odpowiedniego sprzętu, ale może to być też spowodowane warunkami mieszkaniowymi w domu (poczucie wstydu dzieci), stosowaniem przemocy³¹ (warto pamiętać, że pandemia spowodowała nasilenie się przemocy w domach, przemoc ta stosowana jest również w stosunku do dzieci, w sensie fizycznym i psychicznym), być może obok ucznia uczestniczącego na zajęciach zdalnych leży matka, ojciec pod wpływem

³¹ Przemoc jak wirus. Rusza nowa kampania Fundacji Dajemy Dzieciom Siłę „Pandemia przemocy”, <https://fdds.pl/przemoc-jak-wirus-rusza-nowa-kampania-fundacji-dajemy-dzieciom-sile-pandemia-przemocy/?fbclid=IwAR2nqzokcmsh9cs89VC4BLlu-k8I-kilOUBLdxNP7plumXLVdjMZI3siuSdE>, [dostęp: 05.02.2021].

upojenia alkoholowego, bądź innych środków odurzających. Stąd też stałe wsparcie psychologiczne jest niezbędne. Psycholog powinien być w każdej szkole, mieć dyżury online.

Należy również zastanowić się, czy dobrym rozwiązaniem byłoby połączyć nauczanie zdalne z nauczaniem tradycyjnym, wdrażając je do szkół dla takich uczniów (jak wspomniane wcześniej dziecko z chorobą onkologiczną), którzy mogliby być obecni, chociażby poprzez połączenie się z nauczycielem i klasą przez Internet, gdy oni będą już w szkole, a stan zdrowia nie pozwoli być im fizycznie na miejscu.

Warto zastanowić się także nad przyczyną pozytywnej zmiany, podejścia do nauki tak zwanych uczniów trudniejszych z konfliktowymi rodzicami. Jest to niezwykle interesujące zjawisko i warto zastanowić się, co skutkowało takim stanem rzeczy, dlaczego niegdyś mało aktywni uczniowie, zaczęli rozwijać swoje umiejętności, pracować sprawniej na zajęciach. Dlaczego trudni uczniowie, a także ich rodzice (bywa, że czasami konfliktowi), zaczęli współpracować, kreować pozytywnie swój wizerunek. Być może tak, jak wskazała nauczycielka w jednym z raportów, należałoby wprowadzić nauczanie zdalne dla niektórych uczniów i dać im szansę na rozwijanie się w odpowiednich dla nich warunkach. Należałoby też pomyśleć o tym, co przyczyniło się do zmiany zachowań uczniów, rodziców, aby ten stan rzeczy pozostał po powrocie do nauczania tradycyjnego.

Dojrzałość nauczycieli, empatię z ich strony dla mniej doświadczonych kolegów/koleżanek z pracy, chęć zjednoczenia się w skomplikowanej dla nich sytuacji jest także godna pochwały i podkreślenia, ze względu na to, że dla każdego z osobna sytuacja ta była trudna, a mimo to nie poddawali się, poszukiwali wspólnie rozwiązań, potrafili wzajemnie sobie pomagać.

Zaistniała sytuacja stawia duże wyzwanie dla osób, które zajmują się zawodowo tworzeniem platform edukacyjnych. Należy zastanowić się, w jaki sposób można byłoby je udoskonalić, aby zajęcia praktyczne przenieść do rzeczywistości wirtualnej. Obecnie trudno jest sobie wyobrazić. Trudno byłoby wdrożyć prowadzenie zajęć praktycznych przez

Internet, zwłaszcza gdy uczniowie odbywają praktyki przygotowujące do zawodu kucharza, fryzjera, mechanika,. Trudno wyobrazić sobie nauczyciela tłumaczącego uczniowi zdalnie, jak poprawnie ułożyć rękę do pisania. Natomiast warto pamiętać o tym, że pandemia kiedyś się skończy. Dlatego warto zastanowić się, jak najbardziej zbliżyć zajęcia zdalne do tych praktycznych i w trudnym czasie nie ograniczać się do zajęć teoretycznych.

Nasuwa się również jedna rzecz związana z osobami, które wcześniej nie mogły brać czynnie udziału w zajęciach, ze względu na słabą odporność, choroby nowotworowe, a mianowicie, czy nie warto byłoby zapewnić im obecności na zajęciach (nawet tych, które będą odbywać się w formie tradycyjnej), jeśli zdrowie im na to pozwala, łącząc się z nimi, np. za pomocą kamery? Dałoby im to możliwość wzmacniania więzi społecznych z koleżankami/kolegami z klasy, nauczycielami. Pandemia koronawirusa SARS-CoV-2 zdecydowanie otworzyła nowe horyzonty przed edukacją i należy z niej wydobyć, jak najwięcej zarówno pozytywnych stron, które należy wzmacniać, jak i tych negatywnych, które zdecydowanie trzeba niwelować.

Bibliografia:

- Błaszczuk D., Machowska J., *Badanie skuteczności reklamy*, Wyd., Szkolne i Pedagogiczne, Warszawa 2016.
- Borowska-Beszta B., Bartnikowska U., Ćwirynkało K., *Analiza wtórna jakościowych danych zastanych: przegląd założeń teoretycznych i aplikacji metodologicznych*. Jakościowe badania pedagogiczne t. 2, 2017, <https://wnus.edu.pl/jbp/pl/issue/499/article/8203/> [dostęp: 04.02.2021].
- Frania M., *Nowe media, technologie i trendy w edukacji. W kierunku mobilności i kształcenia hybrydowego*, Oficyna Wydawnicza „Impuls”, Kraków 2017.
- Gajda J., Juszczyk, S., Siemieniecki, B., Wenta, K. (red.), *Edukacja medialna*, Wyd. Adam Marszałek, Toruń 2002.
- Gajda J., *Media w edukacji*, Oficyna Wydawnicza „Impuls”, Kraków 2003.
- Heaton, J., (2008). *Secondary analysis of qualitative data : an overview. "Historical Social Research"*, Vol. 33, Issue 3, <http://nbnresolving.de/urn:nbn:de:0168-ssor> [dostęp: 28.01.2021].

- Hinds, P. S., Vogel R. J., & Clarke-Steffen L., (1997). *The possibilities and pitfalls of doing a secondary analysis of a qualitative dataset*. "Qualitative Health Research", Vol. 7(3).
- Hyla M., *Przewodnik po e-learningu*, Wyd. Wolters Kluwer Polska, Kraków 2005.
- Juszczak M., *Edukacja na odległość. Kodyfikacja pojęć, reguł i procesów*, Wyd. Adam Marszałek, Toruń 2002.
- Makowska M., *Analiza danych zastanych. Przewodnik dla studentów*, Wyd. Naukowe „Scholar”, Warszawa 2013.
- Mikołajczyk K., *Specyfika procesu dydaktycznego w e-learningu na przykładzie wykładów online w SGH. Publikacja pokonferencyjna E-learning narzędzia i praktyka FPAKE*, Warszawa 2012.
- Plebańska M., Szyller A., Sieńczewska M., *Edukacja zdalna w czasach COVID-19. Raport z badania*, Warszawa 2020, https://kometa.edu.pl/uploads/publication/941/24a2_A_a_nauczanie_zdalne_oczami_nauczycieli_i_uczniow_RAPORT.pdf?v2.8 [dostęp: 21.11.2020].
- Ptaszek G. (red.), *Edukacja zdalna: co się stało z uczniami, ich rodzicami i nauczycielami?*, Wyd. Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne, Gdańsk 2020, https://zdalnenauczanie.org/wp-content/uploads/2020/10/ZDALNA-EDUKACJA_FINAL.pdf [dostęp: 21.11.2020].
- Ogonowska A., *Współczesna edukacja medialna: teoria i rzeczywistość*, Wyd. Naukowe Uniwersytetu Pedagogicznego, Kraków 2013.
- Osmańska-Furmanek, M. Furmanek, *Pedagogika mediów*, [w:] B. Śliwerski (red.), *Pedagogika. Podręcznik akademicki, TOM 3: Subdyscypliny wiedzy pedagogicznej*, Wyd. GPW, Gdańsk 2006.
- Rubacha K., *Metodologia badań nad edukacją*, Wyd. Akademickie i Profesjonalne, Warszawa 2008.
- Siemieniecki B., *Kognitywistyczna teoria edukacji medialnej*. [w:] J. Gajda, S. Juszczak, B. Siemieniecki, K. Wenta (red.), *Edukacja medialna.*, Wyd. Adam Marszałek, Toruń 2002.
- Siemieniecki B. (red.), *Pedagogika medialna*, Wyd. Naukowe PWN, Warszawa 2007.
- Szabłowski S., *E-learning dla nauczycieli*, Wyd. Oświatowe Fosze, Rzeszów 2009.
- Szmigielska B. (red.), *Psychologiczne konteksty Internetu*, Wyd. WAM, Kraków 2009.

- Śliwerski B. (red.), *Pedagogika. Podręcznik akademicki, T. 3: Subdyscypliny wiedzy pedagogicznej*, Wyd. Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne, Gdańsk 2006.
- Urbanek B., *Media w edukacji – pedagogiczne aspekty ich wykorzystania*. Nauczyciel i Szkoła t. 1, 2013.
- Komunikat Departamentu Informacji i Promocji Ministerstwa Edukacji Narodowej z 13 maja 2020r. *Co ze szkołami do wakacji*, http://sp1ledziny.edu.pl/wp-content/uploads/2020/05/kalendarz-zmian-w-szkolach_komunikat-men.pdf?fbclid=IwAR20FX27EpK0DaBeWBBwjfvl7B8nRjNz-F-dCdq3XFrF9281dE2hZPuXwiQ [dostęp: 09.02.2021].
- Publikacja *Przemoc jak wirus. Rusza nowa kampania Fundacji Dajemy Dzieciom Siłę „Pandemia przemocy”*, <https://fdds.pl/przemoc-jak-wirus-rusza-nowa-kampania-fundacji-dajemy-dzieciom-sile-pandemia-przemocy/?fbclid=IwAR2nqzokcmsh9cs89VC4BLluk8I-kiIOUBLdxNP7plumXLVdjMZI3siuSdE> [dostęp: 05.02.2021].
- Raport *Nauczanie zdalne w Polsce*, Warszawa 2020, https://drive.google.com/file/d/1ta0zrpVdU5lrlzHhES7Tdyj_4VMxGzSe/view [dostęp: 21.11.2020].
- Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 11 marca 2020 r. w sprawie czasowego ograniczenia funkcjonowania jednostek systemu oświaty w związku z zapobieganiem, przeciwdziałaniem i zwalczaniem COVID-19 (Dz. U. 2020 poz. 410).
- Rozporządzenie Ministra Edukacji i Nauki z dnia 23 października 2020 r. zmieniające rozporządzenie w sprawie czasowego ograniczenia funkcjonowania jednostek systemu oświaty w związku z zapobieganiem, przeciwdziałaniem i zwalczaniem COVID-19 (Dz. U. 2020 poz. 1870).
- Nowelizacja Rozporządzenia Ministra Edukacji Narodowej z dnia 11 marca 2020 r. w sprawie czasowego ograniczenia funkcjonowania jednostek systemu oświaty w związku z zapobieganiem, przeciwdziałaniem i zwalczaniem COVID-19 (Dz. U. poz. 410, z późn. zm.) wydanego na podstawie upoważnienia zawartego w art. 30b ustawy z dnia 14 grudnia 2016 r. – Prawo oświatowe (Dz. U. z 2020 r. poz. 910), wprowadzonego art. 28 ustawy z dnia 2 marca 2020 r. o szczególnych rozwiązaniach związanych z zapobieganiem, przeciwdziałaniem i zwalczaniem COVID-19, innych chorób zakaźnych oraz wywołanych nimi sytuacji kryzysowych (Dz. U. poz. 374, z późn. zm.)

Rozporządzenie Ministra Edukacji i Nauki z dnia 5 listopada 2020r. zmieniające rozporządzenie w sprawie czasowego ograniczenia funkcjonowania jednostek systemu oświaty w związku z zapobieganiem, przeciwdziałaniem i zwalczaniem COVID-19, na podstawie art.30b ustawy z dnia 14 grudnia 2016 r. – Prawo oświatowe (Dz. U. z 2020r. poz. 910 i 1378).